

**НАСТАВНО НАУЧНОМ ВЕЋУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ**

На основу члана 231. став 1. алинеја 17. и члана 278. Статута Факултета, Наставно-научно веће Филозофског факултета Универзитета у Београду нас је на својој IX редовној седници, одржаној дана 29. 6. 2023. године, изабрало у комисију за оцену и одбрану докторске дисертације *Просторне студије и привредни обрасци средњовековне жупе и нахије Рас* Угљеше Д. Војводића. Након увида и разматрања поднете докторске дисертације, слободни смо да поднесемо следећи

Реферат о завршеној докторској дисертацији

Основни подаци о кандидату и дисертацији:

Угљеша (Драган) Војводић је рођен 1988. године у Београду, где је завршио основну и средњу школу. Основне академске студије на студијском програму Археологија Филозофског факултета Универзитета у Београду завршио је 2013. године, одбранивши дипломски рад на тему *Представе дачког наоружања са Трајановог стуба у Риму*, под менторством проф. др Мирослава Вујовића. Звање мастера археологије стекао је 2015. године, одбранивши завршни рад на тему *Археолошки аспекти властоске сахране у средњовековној Србији*, под менторством доц. др Дејана Радичевића. Докторске студије на Одељењу за археологију Филозофског факултета Универзитета у Београду уписао је школске 2015/2016. године.

Од 2008. године учествовао је у бројним археолошким истраживањима, где је стекао богато теренско искуство. Од 2013. године сарадник је Археолошког института при Научно-истраживачком пројекту за Београдску тврђаву у оквиру послова на теренским истраживањима, обради, систематизацији и документацији покретних археолошких налаза. У периоду од 2017. до 2019. године био је укључен и у потпројекат *Барокни Београд – преображај урбане структуре и*

токови свакодневице (1717–1739, који је реализован у сарадњи Археолошког института и Музеја града Београда. Од 2018. године укључен је на пројекат Процеси урбанизације и развоја средњовековног друштва као истраживач сарадник.

Током 2017. године започео је сарадњу са колегама из Музеја „Рас“ у Новом Пазару. У оквиру те сарадње био је коруководилац у заштитним археолошким ископавањима некрополе на локалитету Дубље и у Петровој цркви, а узео је и учешће у осмишљавању и реализацији пројекта дигитализације културног наслеђа на простору општине Нови Пазар и изради презентације пројекта у виду сајта *Виртуелни музеј „Рас“*.

Од 2022. године руководи теренским истраживањима тврђаве Копријан код Дољевца, а 2023. године руководио је заштитним истраживањима манастира Св. Петке у селу Горчинце код Бабушнице, која Археолошки институт изводи у сарадњи са Заводом за заштиту споменика културе у Нишу.

Научна интересовања Угљеше Војводића везана су за проучавање токова и начина живота у средњовековној жупи или одређеније за моделе насељавања на простору средњовековне Србије, функцију града као централног места и проучавање економских аспеката и материјалне културе средњовековних насеља руралног типа, као и њихов просторни оквир и организација. Интересовања су му окренута и ка темама које излазе из хронолошког оквира постојања српске средњовековне државности, попут питања континуитета и трансформације након пада Деспотовине.

Угљеша Војводић је учествовао је на више домаћих и иностраних научних скупова и до сада је самостално или у коауторству објавио више научних радова. Издајемо радове публиковане у тематским зборницима радова међународног значаја и часописима међународног и водећег националног значаја:

1. **У. Војводић**, Црква Св. Јована у Савову код Студенице, *Саопштења XLVII* (2015), 67-86.
2. М. Ивановић, **У. Војводић**, Властеоска обележја у археолошком контексту, у: *Византијско наслеђе у српској култури*, том I, уредник В. Бикић, Београд 2016, 159-165./М. Ivanović, **U.Vojvodić**, The Marks of Nobility in the Archaeological Context, in:

Byzantine Heritage and Serbian Art I. Processes of Byzantinisation and Serbian Archaeology, edd. V. Bikić, 2016, 159-165.

3. V. Bikić, U. **Vojvodić**, Pottery distribution and raw material resources in the area of medieval Ras, in: *Archaeotechnology studies, Raw material exploitation from prehistory to the Middle Ages*, Eds. S. Vitezović, D. Antonović, Belgrade 2017, 161-189.

4. U. **Vojvodić**, Transhumance in medieval Serbia. Examples from the Pešter Plateau and northwestern slopes of the Prokletije Mountains, *Ruralia XIII – Seasonal Settlement in the Medieval and Early Modern Countryside*, Piers Dixon & Claudia Theune (Eds), Sidestone Press, Leiden, pp. 69-80.

5. T. Katić, U. **Vojvodić**, Transformation of the medieval urban landscape: from Serbian Ras to Ottoman Novi Pazar, in: *Proceedings of the 6th International Scientific Conference on Mediaeval Archaeology of the Institute of Archaeology, Zagreb, 6th June 2019*, Eds. K. Botić at all, Zagreb, 83-90.

Докторска дисертација *Просторне студије и привредни обрасци средњовековне жупе и нахије Рас* садржи 207 страница основног текста. Квалитетно опремљени и разноврсни илустративни прилози, организовани у 98 слика (карте, планови, фотографије, цртежи археолошких налаза) прикључени су уз текст, док се на крају рада, на 23 стране, налази библиографија, извори и литература, коришћени при писању дисертације.

Предмет и циљ дисертације:

Предмет истраживања су геопривредне одлике подручја које је обухватала средњовековна жупа Рас и каснија истоимена нахија из времена турске власти, које се могу тумачити у контексту погодности за насељавање и обављање различитих облика привредних делатности. Рад је посвећен проучавању утицаја тих одлика на живот и привредне токове у периоду од XIII до XVII века, уз помоћ расположиве грађе из писаних извора и резултата које су пружила рекогносцирања и археолошка ископавања. Одабрани хронолошки оквир започиње првим поменом руралних насеља у средњовековним српским повељама, док би крајњи хронолошку границу

представљала Велика сеоба Срба 1690. године, када на проучаваном подручју долази до значајних демографских промена.

Реконструкција особености крајолика, мреже насеља и начина живота у њима, утврђивање привредних ресурса, начина и динамике њихове експлоатације, као и природе и распореда средишта привредне активности имала је за циљ формирање модела насељавања и утврђивање функционисања привредног живота, као и простора жупе/нахије у целини.

Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању:

Проучавање руралних насеља на простору жупе Рас било је усмерено хипотезом да *постоје одређени предуслови за оснивање и континуирано постојање руралних насеља на одређеном простору, те се на основу њих могу издвојити зоне погодне за насељавање током свих епоха*. Поменути предуслови могу бити географске и климатске одлике, али и економски или стратешки значај неког простора. Одабир локације представља избор најоптималнијих услова за насељавање и привређивање, односно дефинисања оптималне зоне за насељавање која поседује довољну количину ресурса за самоодрживост.

У раду је проверавана и хипотеза да *постоји одређена хијерархија у важности аспеката који утичу на континуирано коришћење одређеног простора за насељавање*. У циљу таквих проматрања посебно је пажња усмерена на насеља у чијим оквирима су пронађени материјални остаци из различитих епоха, односно на дефинисање фактора који повољно утичу на опстанак живота на одређеном простору у различитим хронолошким оквирима.

Једна од хипотеза разматраних у десертацији је и да *током турбулентних периода условљених геополитичким, економским или климатским променама долази до опадања популације и да том приликом прво замиру насеља чија функција не одговара новонасталом тренутку док најчешће опстају она која имају најповољније услове за живот*. Систем насељавања је посматран као скуп подсистема који су међусобно зависни, при чему би промена једног система условила промену осталих.

Проучавање стратегија набавке сировина, важно за разумевање не само технологије, већ и привредне и друштвене позадине времена и организације одређене заједнице, повезано је са хипотезом да *положај квалитетне сировине утиче на положај насеља/занатског центра којем је она неопходна за обављање своје делатности.*

Полазећи од познате чињенице да су поседи у оквиру жупе у средњем веку могли бити владарски, манастирски или властеоски, што је у знатној мери утицало на економске и друштвене односе који су владали, једна од хипотеза дисертације била је да је *простор жупе Рас већ током друге половине XIII века готово у потпуности припадао различитим манастирским властелинствима.* Због тога је посебна пажња у раду посвећена је организацији манастирских властелинстава која су се налазила на проучаваном простору.

Кратак опис садржаја дисертације:

Дисертација је подељена на пет главних поглавља, са 36 потпоглавља различитог обима. Уводно поглавље (стр. 1 – 23) садржи историјат истраживања на простору средњовековног Раса, од првих научних интересовања у XIX веку, преко истраживања у периоду између два светска рата, до почетак систематских истраживања средином прошлог столећа. У наставку се показује на који начин је уобличена научна слика о средњовековној жупи и потоњој нахији Рас, а потом се износе и подаци на основу којих се одређује и њихов територијални оквир. На крају поглавља образложе се предмет и циљ истраживања, истраживачка питања, полазне хипотезе и методолошки приступ.

У другом поглављу (стр. 24–45) се указује на друштвене и културне прилике у жупи и нахији Рас у светлу историјских извора. Посебна потпоглавља су посвећена историји тог простора до најранијег помена Раса, затим прегледу историјских догађаја у жупи Рас до турских освајања, а потом и након доласка Османлија, са освртом на административне, културне и друштвене променама тог

времена. Последње потпоглавље би било посвећено времену Велике сеоба Срба и демографском и културном дисконтинуитет који је она изазвала.

Треће поглавље (стр. 46–171) обухвата археолошка сведочанства о животу на простору средњовековне жупе и касније нахије. Засебно су анализирана истраживања различитих врста налазишта (утврђења, манастири, сакрални споменици, некрополе и насеља). Посебна пажња је поклоњена улози сакралних споменика у формирању културног пејзажа, као и одликама рашких гробаља, архитектонским решењима сеоских и варошких кућа, сеоским атарима, демографској слици Раса у периоду од XIII до краја XVII века и утицају Османлија на средњовековна насеља. На крају се налази потпоглавље у којем се говори о системима насељавања средњовековне жупе и нахије.

У четвртом поглављу (стр. 172–199) анализирани су привредни обрасци жупе и нахије Рас и то на основу података из писаних извора, путних праваца и трговинског промета, као и трагова занатске и других привредних делатности (мајдани, шљакишта, њиве, шуме и крчевине, испаше и др.). На почетку се говори о геолошкој прошлости и географским особеностима Рашке области, потом се прелази на трагови занатских и других привредних делатности, са подацима о природним сировинама, односно лежиштима глине, камена и метала, док се на крају поглавља анализирају путни правци и трговина.

У последњем поглављу под називом *Закључна разматрања* (стр. 200–207) сумирани су и синтетизовани резултати до којих се дошло током истраживања задате теме, комбинујући археолошке податке, информације из писаних извора и просторну анализу, а све у циљу објашњења предложеног модела насељавања, организације живота и привредних токова.

Остварени резултати и научни допринос дисертације:

Предложена дисертација представља значајан допринос науци и важну синтезу вишедеценијских истраживања на простору средњовековне жупе и касније нахије Рас. Резултати истраживања су по први пут презентовани на једном месту, а реинтерпретацијом раније изнетих закључака у складу са савременим трендовима и

методологијом, заокружена је веродостојнија слика о крајолику, административној организацији, привредним токовима и другим аспектима живота на проучаваном простору у периоду од XIII до XVII века. Рад представља студију готово пионирског карактера, којом се отвара нова страница у истраживањима наше средњовековне прошлости. Пружа нов методолошки приступ који до сада није коришћен, а омогућава уобличавање модела функционисања једне средњовековне жупе. Провера тог модела на примеру других жупа довела би до формирања нових истраживачких питања и употпуњавања самог модела. Уопште узев, добијени резултати могли би битно да утичу на продубљивање сагледавања организације живота и привредних токова и у другим деловима средњовековне Србије.

Закључак

Дисертацију *Просторне студије и привредни обрасци средњовековне жупе и нахије Рас*, одликује исправан методолошки приступ, као и добро промишљен концепт уз коришћење релевантне литературе из области археологије, али и других научних дисциплина. Метод истраживања је усклађен, а структура примерена са предметом и циљем, одражавајући добро припремљен истраживачки план. Може се закључити да се ради о оригиналном научном делу које представља искорак у изучавању средњовековне прошлости на нашим просторима, са посебним значајем за будућа истраживања сродних тема. Осим главног циља који подразумева реконструкцију образаца насељавања и привредних токова, предочени су и резултати који имају методолошки (анализе и сагледавање проблема уз употребу ГИС алатки) и теоријски значај (уобличавање модела организације живота и привредних токова у једној средњовековној жупи).

Имајући све у виду сматрамо да су се испунили услови за усмену одбрану докторске дисертације *Просторне студије и привредни обрасци средњовековне жупе и нахије Рас* кандидата Угљеше Д. Војводића, о чему смо слободни да обавестимо Научно-наставно веће Филозофског факултета Универзитета у Београду.

У Београду 15. 8. 2023. године

проф. др Синиша Мишић

проф. др Сташа Бабић

проф. др Перица Шпехар

др Весна Бикић, научни саветник

доц. др Дејан Радичевић, ментор